

УДК 378.096

М.Г. ЄЩЕНКО,

*здобувач кафедри педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ)*

О.М. СИПЧЕНКО,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ)*

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ДОВУЗІВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті подано ґрунтовний аналіз стану довузівської підготовки в сучасних умовах. Установлено, що довузівська підготовка є складовою системи безперервної освіти. Подано критичний аналіз поняття «дovuзівська підготовка» та охарактеризовано завдання довузівської підготовки в Україні. Уточнено напрями та мету довузівської підготовки. Зазначено основні складові довузівської освіти. Розкрито форми організації підготовки майбутніх студентів до навчання у ВНЗ. Обґрунтовано принципи відбору змісту довузівської освіти. Висвітлено проблеми довузівської освіти та подано шляхи їх розв'язання. Виявлено роль довузівської підготовки у процесі підвищення рівня загальної освіти випускників.

Ключові слова: довузівська підготовка, безперервна освіта, вищий навчальний заклад, слухачі, абітурієнти, випускники, професійна підготовка, педагогічні принципи, зміст довузівської освіти.

Постановка проблеми. Проблема підготовки кадрів і пов'язані з нею завдання ефективної організації системи професійної освіти є однією з найважливіших для забезпечення повноцінного функціонування суспільства, стійкий розвиток якого неможливий без суттєвого підвищення інтелектуального потенціалу нації. Навчальна діяльність людини як невід'ємна складова її життя – завдання сучасної системи безперервної освіти.

Довузівська підготовка, як один із рівнів безперервної професійної освіти, передбачає формування та розвиток готовності до майбутньої навчальної, а потім і професійної діяльності. Тому важливою проблемою сучасного вищого навчального закладу є забезпечення наступності шкільної та вузівської освіти, адаптації випускників шкіл до вузівської системи освіти. Багаторічні спостереження показали, що система довузівської освіти спрямована не тільки на професійну орієнтацію молоді, але й на розв'язання зазначених проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема довузівської підготовки завжди стояла перед вітчизняною педагогічною громадськістю. У різні часи над нею працювали такі провідні науковці, як: І. Бичкова, Т. Близнюк, Т. Волгіна, Л. Григорчук, М. Капелевич, Н. Красільнікова, Л. Лапіцька, Є. Мединский, Н. Муранова, А. Нестеренко, Н. Самаркіна, І. Сладких, С. Сошенко, Е. Фатеева, В. Федяєва та ін. Проблеми функціонування системи безперервної освіти присвячено праці вітчизняних учених: А. Алексюка, С. Архангельського, Ю. Бабанського, Г. Балла, В. Галузинського, І. Зязюна, Л. Ройко, В. Маслової, А. Матюшкіна, Д. Ніколенко, Н. Ничкало, О. Пехоти, С. Сисоевої, Б. Ступарика, Г. Філіпчука та ін.

Дидактичні аспекти довузівської освіти висвітлено в наукових розвідках Н. Бібік, В. Бондаря, М. Бурди, Н. Буринської, С. Гончаренка, В. Мадзігона, В. Маслова, В. Паламарчук, Т. Рогової. Окремі аспекти довузівської підготовки були об'єктом дисертаційних досліджень П. Гончарук, І. Бичкової, Л. Григорчук, В. Федяєвої, Д. Філіппова, С. Селівестрова, Е. Фатєєвої та ін.

Формулювання цілей статті. Охарактеризувати стан і проблеми довузівської підготовки та знайти шляхи їх вирішення в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку з удосконаленням усієї системи професійної підготовки молоді особливого значення набула проблема довузівської освіти. Відомо, що при переході зі школи до ВНЗ першокурсник піддається навчальним стресам, зумовленими зміною дидактичної системи освіти, способом навчання і життєдіяльності, що ускладнює процес адаптації до нового життя в умовах університетського соціуму та впливає на якість освіти [5]. Створити сприятливі умови для становлення студента як повноцінного суб'єкта освітнього процесу ВНЗ покликана довузівська підготовка, що вирішує завдання формування готовності випускників школи до здобуття вищої професійної освіти.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що довузівська підготовка є проміжною ланкою системи безперервної освіти, яка повинна забезпечити спадкоємність між школою та ВНЗ. На думку В. Риндак: ідея безперервної освіти має поєднувати загальноосвітню і професійну підготовку, а також загальнокультурне, гуманістичне становлення особистості, що супроводжують людину протягом усього її життя, створюючи умови для усвідомленого вибору кожним індивідумом самоосвіти, що найбільшою мірою відповідає його інтересам, мотивам, ціннісним орієнтаціям тощо [7, с. 22].

Сучасні вчені розглядають довузівську підготовку як специфічну педагогічну категорію, що взаємопов'язана з професійною підготовкою. Як самостійна освітня підсистема довузівська підготовка забезпечує мотивований професійний вибір випускників, їхню поетапну професіоналізацію та різноманіття освітніх траєкторій навчання у ВНЗ. У системі багаторівневої безперервної підготовки фахівців довузівська підготовка виступає як інститут ранньої профілізації молоді, її соціалізації на довузівському етапі, а також як технологія професійної ідентифікації майбутнього фахівця.

Вітчизняна дослідниця О. Резунова вважає, що довузівська підготовка є складовою частиною навчально-просвітницької, науково-дослідницької і культурно-просвітницької роботи. Основним напрямом довузівської підготовки є цілеспрямоване формування якісного контингенту абітурієнтів, які можуть успішно пройти Зовнішнє незалежне оцінювання. Мета довузівської підготовки передбачає не тільки допомогу слухачам підготуватися до вступних іспитів або співбесіди та вступити до вищого навчального закладу, але й зробити усвідомлений вибір професії [6, с. 214].

На думку Т. Давиденко та Є. Шафоростової, вибір майбутньої професії стане усвідомленим лише тоді, коли остаточне рішення буде прийнято в результаті процесу довузівської підготовки, у ході якого випускник:

- розуміє необхідність підготовки до вибору майбутньої професійної діяльності;
- прагне об'єктивно оцінювати свій потенціал;
- формує самооцінку на підставі професійних та індивідуальних знань;
- оцінює професійні пропозиції ВНЗ, на підставі чого здійснює освітній вибір [2, с. 214].

Отже, довузівська підготовка відіграє важливу роль у процесі підвищення рівня загальної освіти випускників, сприяє професійному самовизначенню та дозволяє скоригувати вибір з урахуванням потреб і здібностей особистості, забезпечуючи наступність загальної та вищої професійної освіти.

Грунтовне вивчення проблеми довузівської підготовки в сучасних умовах показало, що перед сучасною системою вищої освіти висунуто ряд завдань, спрямованих на розробку і вдосконалення процесу навчання при підготовці слухачів до вступу у ВНЗ. У той же час питання вдосконалення вищої освіти концентруються насамперед навколо проблеми взаємозв'язку між вищою та середньою школами. Що ж стосується статусу довузівської підготовки в системі освіти, то доречно вказати на певні аспекти, а саме:

- довузівська підготовка як освітня діяльність існує, однак правового статусу і своїх освітніх установ не має;

- не сформовано нормативну базу цієї підготовки;
- не сформовано цілісний навчально-методичний комплекс, орієнтований на специфічні форми роботи з абітурієнтами;
- не розроблено ґрунтового концептуально-теоретичного підґрунтя щодо функціональності даної освітньої структури;
- відсутній взаємозв'язок цілей, змісту навчальної інформації, методів, організаційних засобів з тестовою системою контролю, тобто потрібна розробка технології підготовки абітурієнтів в умовах системи безперервної професійної освіти.

Отже, удосконалення довузівської підготовки в системі безперервної професійної освіти є найважливішою науково-педагогічною проблемою, що стоїть перед усією освітньою системою.

Зазначимо, що сучасна довузівська освіта пропонує декілька форм організації підготовки майбутніх студентів до навчання у вищих навчальних закладах: курси підготовки молоді до вступу у ВНЗ, підготовчі відділення, факультети довузівської підготовки, ліцеї, центри довузівської підготовки та ін.

Аналіз стану довузівської підготовки свідчить, що освітні програми у цій сфері реалізуються за наявності відповідної ліцензії МОН України [3] з метою:

- забезпечення якісного навчання слухачів на всіх рівнях довузівської підготовки, наявних у ВНЗ;
- варіативної підготовки слухачів до Зовнішнього незалежного тестування для вступу на факультети за обраними напрямками;
- формування у слухачів навичок розумової та пізнавальної діяльності, самостійної роботи тощо;
- профорієнтаційної роботи та профільного навчання слухачів;
- забезпечення цілісного і системного підходів до формування довузівської підготовки у вищому навчальному закладі;
- розширення траєкторії освітніх послуг, що надаються ВНЗ у сфері довузівської підготовки;
- забезпечення організаційно-педагогічних умов для здійснення ініціатив кафедр та інших підрозділів вищого навчального закладу, спрямованих на розробку і виконання загальноосвітніх послуг і програм довузівської підготовки;
- забезпечення відповідності траєкторій довузівської підготовки у ВНЗ справжнім освітнім потребам слухачів.

Отже, одна з важливих проблем довузівської підготовки – складність відбору змісту освіти. Тому виникає необхідність у ґрунтовному аналізі принципів відбору змісту освіти, які повинні враховувати вікові особливості абітурієнтів, їхні потреби та особливості довузівської освіти.

У ході дослідження встановлено, що при відборі змісту довузівської освіти слід враховувати педагогічні принципи, які сприятимуть успіху організації довузівської підготовки випускників загальноосвітніх шкіл. Розглянемо їх детальніше.

Принцип відповідності змісту професійної підготовки її цілям. Зазначимо, що система освіти завжди характеризується взаємозв'язком, єдністю чотирьох елементів: цілей освіти, складу учнів, змісту освіти і методів навчання. З точки зору формування готовності абітурієнта до продовження навчання у вищій школі як мети педагогічної діяльності це означає, що в підготовці майбутнього студента обов'язково має бути передбачено відповідність змісту і методів навчання, які сприятимуть формуванню готовності до певного напрямку професійної діяльності.

Наступний принцип – принцип ізоморфності змісту довузівської освіти абітурієнтів змісту відповідних дисциплін ВНЗ. Згідно з цим принципом до змісту підготовки входять наукові знання про людину, сутність та взаємозв'язок категорій «індивід», «особистість», «суб'єкт діяльності», «індивідуальність» і спеціальні знання, що входять до професійної підготовки конкретного ВНЗ. Сутність принципу ізоморфності змісту навчання імовірного змісту професійної діяльності полягає в забезпеченні професійної спрямованості освіти. Даний принцип означає, що імовірні завдання діяльності фахівця повинні становити основу професійної підготовки студентів. Прикладом професійної спеціалізації можуть виступати на-

вчальні напрями з урахуванням профілю ВНЗ: «Введення в професію», «Англійська мова», «Українська мова і література» та ін.

Згідно з принципом людського підходу до формування змісту професійної підготовки в майбутніх студентів формується ставлення до індивідуальності людини як до найвищої цінності, визнання її права на свободу, щастя, розвиток і творчий прояв фізичних і духовних сил. Гуманістична мета довузівської підготовки передбачає, з одного боку, необхідність створення в рамках навчального процесу умов для розвитку творчої індивідуальності, формування індивідуального стилю діяльності майбутнього студента. З іншого боку, забезпечує формування готовності майбутнього студента до здійснення самостійної навчальної діяльності.

Принцип внутрішньої і міждисциплінарної інтеграції знань майбутнього студента обумовлено психологічними закономірностями розвитку індивідуальності школяра як цілісності. Слід зазначити, що синтез та інтеграція соціально-педагогічних, психологічних, загальнотеоретичних і професійних наукових знань сприяють забезпеченню глибокого знання природи індивідуальності людини, закономірностей її розвитку, методів вивчення сучасної картини світу і формуванню знань і вмінь.

Урахування принципу прогностичного підходу до відбору змісту освіти дозволяє вносити певні корективи до підготовки майбутніх студентів, які орієнтуються не тільки на здобуття знань у школі, але й готові до оновлення власної позиції і професійної компетентності у зв'язку з очікуваними змінами у професійній сфері.

Принцип виділення провідних ідей і понять у змісті професійної підготовки майбутніх студентів включає найбільш необхідні універсальні перспективні елементи наукового знання, передового професійного досвіду, які потрібні студентам у майбутній практичній діяльності.

Таким чином, зміст довузівської освіти має бути орієнтований не тільки на існуючі навчальні програми, а й скерований сучасними принципами, що регулюють процес навчання, а також на застосування інноваційних форм і методів навчання в системі довузівської освіти. Необхідно вирішувати завдання загального розвитку абітурієнтів, до програм навчання слід включити матеріал, що сприятиме розвитку креативності, самостійності мислення, формуванню готовності абітурієнтів до навчання у ВНЗ. Ці програми можуть бути реалізовані різними способами: у вигляді посилань на теоретичні завдання, у вигляді питань, що підлягають засвоєнню і застосуванню при вивченні тієї чи іншої теми. Потрібні програми, що спрямують педагогічний процес і його носіїв на навчання та сприятимуть розвитку творчих можливостей слухача.

Важливим для нашого дослідження є виявлення труднощів, з якими стикається більшість майбутніх студентів та причини їх виникнення. Так, науковці виділяють суперечності, що виникають між: особливостями навчального процесу у вищій та середній школі; вузівськими вимогами до знань і рівнем шкільної підготовки; обсягом навчальної інформації у вищій і середній школі; необхідними для засвоєння у ВНЗ і школі інтелектуальними вміннями; умовами самостійного життя і готовністю до нього; новою організацією режиму дня і навичками планування, раціонального розподілу часу; недостатньо усвідомленим вибором спеціальності і професійними установками, що висуває навчально-виховний процес; постійно зростаючими вимогами до підготовки фахівця; утворенням нових галузей наукового знання і можливостями ідеального оснащення навчально-виховного процесу; попередніми уявленнями про цілі, завдання вузівського навчання і необхідністю реалізувати їх на практиці, зокрема при вивченні фундаментальних дисциплін [1, с. 127–132].

Вищезазначене дозволяє констатувати, що абітурієнти не завжди успішно опановують знання не тому, що здобули слабку підготовку в школі, а тому, що в них не сформовані такі риси особистості, як готовність до навчання, здатність навчатися самостійно, контролювати себе, володіння індивідуальними особливостями пізнавальної діяльності, уміння правильно розподіляти свій робочий час. Такі абітурієнти не можуть успішно адаптуватися до нового соціального середовища, у якому вони опинилися.

Тому довузівська підготовка повинна передбачати завдання розвитку і саморозвитку навчальної діяльності майбутніх абітурієнтів. Сучасна дослідниця Н. Моїсеєва пропонує реалізацію таких завдань [4]:

1. У мотиваційній сфері слід пробуджувати потребу в оволодінні навчальною діяльністю, сприяти формуванню прагнення до вдосконалення способів і прийомів конспектування

лекцій, до постановки цілей власної майбутньої професійної діяльності, викликати бажання розвивати в собі рефлексивні процеси тощо.

2. В інтелектуальній сфері важливо вдосконалювати розумові дії, формувати прийом переробки та фіксації лекційного матеріалу, розвивати гнучкість, мобільність, усвідомленість мислення як професійно значущі якості, уміння бачити проблеми, протиріччя, знаходити способи вирішення і вирішувати навчальні завдання та ін.

3. В емоційній сфері потрібно забезпечити формування самооцінки результатів навчальної діяльності, її окремих компонентів, а також запобігання або подолання тривожності.

4. У вольовій сфері необхідно розвивати цілеспрямованість, самостійність у виконанні навчальних дій.

5. У предметно-практичній сфері важливо розвивати творчі здібності в галузі педагогічної теорії і практики (здатність до постановки проблем, знаходження способів їх вирішення, аналізу ситуації та ін.).

6. В екзистенційній сфері важливо виробляти ціннісні орієнтації, пов'язані з обраною професією.

7. У сфері саморегуляції доцільно виробляти незалежність поглядів, суджень, підходів та ін., контролю результатів власної діяльності, необхідно розвивати рефлексивний прогрес (аналіз навчальних і пізнавальних дій, самоконтроль і самооцінку), розвивати здатність керувати своїм станом (емоційним, вольовим, мотиваційним), поведінкою під час лекційного заняття.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ґрунтовний аналіз психолого-педагогічної літератури, періодичних видань показав, що довузівська підготовка є проміжною ланкою системи безперервної освіти, охоплює загальноосвітню і професійну підготовку в поєднанні із загальнокультурним, гуманістичним становленням особистості, забезпечує мотивований професійний вибір випускників, їхню поетапну професіоналізацію, надає різноманіття освітніх траєкторій навчання у ВНЗ.

У ході дослідження встановлено, що довузівська підготовка виконує завдання не тільки підготовки до вступу у ВНЗ, а й психологічної адаптації, професійної орієнтації, діагностики і корекції знань абітурієнтів, сприяє формуванню в них потреби і вміння вчитися, виявляти і розвивати професійно значущі нахили та здібності, значно підвищує якість знань випускників. Доведено, що саме довузівська підготовка дозволяє пристосуватися до умов навчання у ВНЗ, утвердитися в правильності обраної професії, зануритися в студентське середовище, беручи участь у науково-практичних студентських конференціях, систематизувати здобуті шкільні знання, долучитися до роботи в новому колективі тощо.

Проведене нами дослідження не вичерпує розкриття всіх питань даної проблеми, тому подальше її вивчення буде сприяти вдосконаленню процесу навчання при підготовці абітурієнтів до вступу у ВНЗ. Перспективним, вважаємо, може бути подальше вивчення проблеми довузівської підготовки в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Годник С.М. Процесс преемственности высшей и средней школы: монография / Симон Моисеевич Годник. – Воронеж, 1981. – 208 с.
2. Давыденко Т.М. Проблемы формирования процесса довузовской подготовки в информационно-образовательной среде вуза [Электронный ресурс] / Т.М. Давыденко, Е.Н. Шафоростова. – Режим доступа: <http://dspace.bsu.edu.ru/handle/123456789/12573>
3. Департамент вищої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/departament-osvitu.html>
4. Моисеева Н.В. Роль и значение совершенствования довузовской подготовки в системе непрерывного профессионального образования [Электронный ресурс] / Н.В. Моисеева. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/item.asp?id=15001710>
5. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности / В.А. Петровский. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
6. Резунова О.С. Довузівська підготовка – невід'ємна складова аграрної освіти в Україні [Електронний ресурс] / О.С. Резунова // Науковий вісник НУБіПУ. – 2010. – № 155, ч. 2. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/nvnu_ppf/2010_155_2/10ros.pdf

7. Рындак В.Г. Непрерывное образование и развитие творческого потенциала учителя: теория взаимодействия: монография / Валентина Григорьевна Рындак. – М.: Педагогический вестник. – 1997. – 244 с.

References

1. Hodnik, S.M. (1981). *Protsess preemstvennosti vysshei i srednei shkoly* [The process of higher and secondary succession]. Voronezh, 208 p. (In Russian).
2. Davydenko, T.M. & Shaforostova, E.N. *Problemy formirovaniia protsessa dovuzovskoi podhotovki v informatsionno-obrazovatelnoi srede vuza* [Problems of formation of pre-university training process in the information-educational environment of high school]. Available at: <http://dspace.bsu.edu.ru/handle/123456789/12573> (In Russian).
3. *Departament vyshchoi osvity* [Department of Higher Education]. Available at: <http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/departament-osvitu.html> (In Ukrainian).
4. Moiseeva, N.V. *Rol i znachenie sovershenstvovaniia dovuzovskoi podhotovki v sisteme nepreryvnoho professionalnogo obrazovaniia* [The role and the importance of improving pre-university training in the system of continuing professional education]. Available at: <http://elibrary.ru/item.asp?id=15001710> (In Russian).
5. Petrovskii, V.A. (1996). *Lichnost v psikhologii: paradihma subektnosti* [Personality psychology: the paradigm of subjectivity]. Rostov-na-Donu, Feniks Publ., 512 p. (In Russian).
6. Rezunova, O.S. (2010). *Dovuzivska pidhotovka – nevidemna skladova ahrarnoi osvity v Ukraini* [Pre-training – an integral part of agricultural education in Ukraine]. *Naukovyi visnyk NUBiPU* [Scientific Journal NUBiP], no. 155, part 2. Available at: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/nvnau_ppf/2010_155_2/10ros.pdf (In Ukrainian).
7. Ryndak, V.H. (1997). *Nepreryvnoe obrazovanie i razvitie tvorcheskoho potentsiala uchitel'ia: teoriia vzaimodeistviia* [Continuing education and development of the creative potential of the teacher: Theory of interaction]. Moscow, Pedagogicheskii vestnik, 244 p. (In Russian).

В статье представлен обстоятельный анализ состояния довузовской подготовки в современных условиях. Установлено, что довузовская подготовка является составляющей системы непрерывного образования. Представлен критический анализ понятия «дovuзовская подготовка» и охарактеризованы задачи довузовской подготовки в Украине. Уточнены направления и цели довузовской подготовки. Указаны основные составляющие довузовского образования. Раскрыты формы организации подготовки будущих студентов к обучению в вузе. Обоснованы принципы отбора содержания довузовского образования. Освещены проблемы довузовского образования и представлены пути их решения. Выявлена роль довузовской подготовки в процессе повышения уровня общего образования выпускников.

Ключевые слова: довузовская подготовка, непрерывное образование, высшее учебное заведение, слушатели, абитуриенты, выпускники, профессиональная подготовка, педагогические принципы, содержание довузовского образования.

The article presents the grounded analysis of the state of pre-university training in modern conditions. It is stated that pre-university training is the basic component of the system of continuing education. The critical analysis of the notion «pre-university training» is also presented and the tasks of pre-university training in Ukraine are characterized. The directions and aims of pre-university training are specified. The basic components of pre-university education are defined. The forms of organizing the training of future students for studies at universities are demonstrated. The principles of selecting the content of pre-university education are grounded. The problems of pre-university education are highlighted, and the ways of their solution are given. The role of pre-university training in the process of increasing the level of general education of school leavers is defined.

Key words: pre-university training, continuing education, higher educational institution, listeners, applicants, school leavers, professional training, pedagogical principles, content of pre-university education.

Одержано 25.10.2016.